

Peter Gajdoš, Ján Pašiak: *Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie*
Bratislava: Sociologický ústav SAV,
NK UNESCO MOST 2006. 252 s.

Kniha je autorskou publikací dvou uvedených autorů, využívající poznatků z řešení dvou výzkumných projektů na Sociologickom ústave SAV: *Regionálna diferenciácia a regionálny rozvoj Slovenska v kontexte integračných dosahov* (Štátny plán, 2003–2005, zodpovědný řešitel Ľ. Faltan) a *Mesto v kontextoch sociálnej a sociálno-priestorovej transformácie slovenskej spoločnosti* (VEGA, 2005–2007, zodpovědný řešitel P. Gajdoš). V publikaci jsou využity rovněž poznatky z projektu *Transformačné dopady na rozvojové disponibility sídiel a ich spoločensstiev na Slovensku* (VEGA, 2002–2004). Je rozčleněná do čtyř kapitol, z nichž každá je doprovázená literaturou. Kniha je vybavená 14 stranami barevných mapových příloh, ilustrujících významné charakteristiky a typologii slovenských okresů.

První kapitola je reflexí metodologie a teorie regionální problematiky v sociologii, jak se rozvíjely v podstatě od 20. let 20. století; tedy od „human ecology“ chicagské školy až po Giddensovu teorii sociální struktury, v jejímž rámci lze rozumět procesu regionalizace jako časoprostorovému uspořádání lidských činností, jehož výsledkem je region. Kapitola zahrnuje historii formování sociologického chápání regionu ve slovenské sociologii. Opakují se tady jména (podle abecedy) Faltan, Gajdoš, Pašiak, Zemko, v jejichž pracích se teorie a metodologie prostorové sociologie rozpracovává: multidisciplinární přístup a pluralitní metodologie je definičním znakem prostorové sociologie. Kapitulu uzavírá popis typologií regionální diferenciace slovenských regionů, včetně metodiky typologických analýz založených na primárních datech za okresy (faktorová, clustrová analýza). Realizované a prezentované typologické analýzy dokumentují podle autorů rozdíly mezi městem a vesnicí, mezi okresy, kraji i oblastmi, což zna-

mená, „že regionálny rozvoj na Slovensku smeruje k prehľbovaniu regionálnych disparít a nerovnováh“ (str. 40; podrobně je 8 typů popsáno v kapitole 3. a v mapové příloze).

Oblasť je termín, kterým se ve Slovenské republice rozumí území NUTS II; v prostoru České republiky je NUTS II tzv. region soudržnosti. Území *oblasti* ve SR, stejně jako území regionu soudržnosti v ČR, je tvořeno územím jednoho či více krajů, což jsou v obou zemích vyšší územní samosprávné celky. Územně-správní členění SR od roku 1996 představuje 8 krajů, 79 okresů a 2883 obcí (k roku 2001).

„Slovensko v období industriálně-urbaní modernizace“ je dostatečně výmluvným názvem druhé kapitoly. Prezentuje širší historický a společenský kontext vývoje slovenské společnosti od poloviny 19. století. Období je rozčleněno na tzv. „zlomová období“, poměrně přesně v čase zakotvené intervaly, které významně ovlivnily sociálně-prostorovou organizaci slovenské společnosti (str. 56). Jedním rysem těchto období jsou „urbánní vlny“ (termín autorů), v nichž dochází k pozoruhodnému nárůstu počtu obyvatel ve městě. Nejvýznamnější nárůst je zaznamenán v letech 1970–1980, v období nazývaném také jako urychlená urbanizace (str. 57). Řada tabulek a příkladů v textu i v Příloze kapitoly dokumentuje, jaké důsledky, jak v sociálně-prostorové organizaci území, tak ve struktuře společnosti, měly vývojové změny v osídlení, k nimž došlo v industriálně-urbanizačním období. Autoři identifikovali několik vývojových trendů založených v předtransformačním období, jejichž vliv je pozorován v období transformačním, po roce 1990 (str. 87–92). Ukázalo se, že vedle modernizačního a civilizačního posunu, které předtransformační období slovenské společnosti přineslo, založilo toto období procesy prohlubování řady aspektů regionálních rozdílů i mezi jednotlivými typy sídel.

Sociálně-prostorový vývoj Slovenska v transformačním období uplynulých

15 let je dokumentován v kapitole 3. Autoři zdůrazňují specifický kontext současného transformačního procesu, který se projevuje v prolnutí tří vývojových trendů: „Ide o dobíhající trendy tradiční společnosti (mají už i ba reziduální charakter), o trendy jednoduše modernizace industriálně-urbaní společnosti, ale také o nové postindustriální a globalizační proudy informační a znalostní společnosti.“ (str. 112)

Nedá mi, abych v této souvislosti nepřipomněla koncept politické kultury: každý reálný vzorec politické kultury je směsí tří, resp. čtyř čistých typů politické kultury: parochiální, poddanské, participativní a odcizené (Z. Vajdová, J. Stachová. 2005. „Politická kultura české populace v regionálním rozměru.“ *Sociologický časopis* 2005, 41 (5): 881–901), a je tedy jen přirozené, že rezidua tradiční společnosti jsou pozorovatelná. Připomínám ještě Schöpflinovu představu (G. Schöpflin. 1993. „Culture and Identity in Post-Communist Europe.“ Pp. 16–34 in S. White, J. Batt, P. Lewis (eds.). *Development in East European Politics*. London: Macmillan) vertikálně rozdělené populace postkomunistických zemí do tří segmentů: *tradiční segment* – vyznačuje se kolektivismem, etatismem, hierarchičností, antiintelektualismem, nedůvěrou k politice, malou politickou gramotností, nechutí ke změně; *socialistický segment* – vznikl a utvářel se za komunistického režimu, je charakterizován etatismem, u nižších tříd pocitem vyřazenosti, u vyšších sebedůvěrou; a *liberální segment* společnosti, charakterizovaný otevřeností ideám, trhu, technologickým změnám a poznání, otevřen kompromisu, pluralitě a vyznačuje se důvěrou. Hledali jsme podobný vzorec v české populaci a výsledek se zdál potvrzovat tuto představu (Z. Vajdová, T. Kostecký. „Politická kultura lokálních společenství: případ tří měst.“ *Sociologický časopis* 1997, 32 (3): 445–465). Zdá se, že i ve slovenské společnosti bychom takové segmenty našli.

Upozorňuji i na další charakteristiky současné situace, které specifika slovenské transformace podtrhují. Jde o prolínání

procesů vycházejících z různých civilizačních orientací a o sociálně-prostorové otevírání se slovenské společnosti. Celá složitost a obtíže transformace mají za následek polarizaci regionů a prohloubení disparit mezi regiony i mezi jednotlivými typy sídel. Současně se odlišila skupina problémových regionů a lze pozorovat zostření vzájemných pozic regionů při získávání omezených zdrojů. Samostatným problémem zůstává vesnické prostředí. Slovensko má podobně rozdrobené osídlení jako Česko a problémy z toho vyplývající jsou zde zdůrazněny geografickým reliéfem krajiny. Ale podobně jako jinde v podobných situacích omezených zdrojů, jeden ze způsobů řešení nacházejí vesnické obce ve vytváření spolupracujících mikroregionů.

Přehled o sociálně-prostorové situaci regionů Slovenska je výsledkem typologických analýz, jejichž metodiku autoři prezentovali v 1. kapitole. Bylo vymezeno 8 typů (shluků, clustřů) regionů, které představují typologické kontinuum kvalitativního charakteru: typ 1 představuje nejrozvinutější regiony (Bratislava, Banská Bystrica, Zvolen, viz mapa str. 252), až typy 6–8 představují problémové regiony odlišující se faktory, které jejich problémovost způsobují. Typologie dokumentuje nejen regionální diferenciaci, ale také rozdíly mezi převážně městskými strukturami a venkovem na jedné straně, a mezi západními a východními okresy Slovenska na straně druhé. Obavy autorů z dalšího prohlubování regionálních rozdílů, obavy z toho, aby se zaostalejší regiony nedostaly do situace „nezvratné depresie“ (str. 164), je vedou k formulaci základního strategického cíle regionální politiky, na který by se měly soustředit politické i plánovací dokumenty. Je jím rovnoměrnější rozvoj celé struktury osídlení: „Zredukovanie výrazných sociálnych a ekonomických rozdielov medzi regiónmi by malo byť jedným z najdôležitejších strategických cieľov regionálnej politiky.“ (str. 164) Ale jak to udělat a kde začít? Odpověď, byť nezbytně neúplnou, hledají autoři v poslední kapitole:

„Disponibility Slovenska k riešeniu regionálnych problémov“.

Meziregionální rozdíly zahrnují také rozdíly v možnostech, jak problémy regionálního rozvoje řešit. S tímto vědomím, s ohledem na tuto skutečnost, je třeba orientovat rozvojové záměry a formulovat regionální politiku. Jak zdůrazňují autoři, regionální politika je tím nástrojem, kterým lze zvládnout regionální problémy a vytvářet podmínky rozvoje i slabě rozvinutých regionů. Na Slovensku byl schválen zákon o podpoře regionálního rozvoje v roce 2001 (zákon o podpore regionálneho rozvoja č. 503/2001 Z.z.); vyplývá z něj pro kraje povinnost vypracovat a aktualizovat dokument Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja samosprávného kraja (jeho obdobou v Česku je dokument Program rozvoje kraje; v Česku byl zákon o podpoře regionálního rozvoje schválen v roce 2000, z. č. 248/2000 Sb.).

Autoři analyzují a hodnotí krajské dokumenty, s aktualizací do roku 2006, a také strategické a plánovací dokumenty nadnárodní i národní úrovně. Cílem analýzy je odlišení deklarativní roviny od reálně dosahovaných cílů (str. 186). Zlepšení efektivnosti a adresnosti regionální politiky se očekává od provázanosti regionální politiky s ostatními podpůrnými politikami státu a zohlednění regionální dimenze sektorových politik.

Závěr kapitoly a vlastně celé knihy představuje návrat k tomu, co je pro autory podstatným tématem jejich bádání: hledání inovací teoretického rámce regionálního rozvoje. Tady se věnují podrobněji regionální inovační strategii (RIS) jako metodice regionálního rozvoje. Od ostatních metodik ji odlišuje to, že je nejen analýzou současné regionální situace, ale i prognózou regionální situace v delším časovém horizontu. Cílem RIS je vypracování regionálních inovačních strategií pro jednotlivé regiony jako zdrojového dokumentu pro projekty; např. bratislavský a nitranský region se v letech 2004–2006 připojili k RIS (str. 223). Jak uvádějí autoři, tuto iniciativu zastřešuje

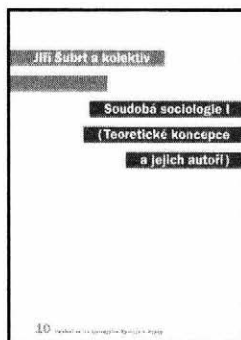
institute Evropské komise Innovating Regions in Europe. IRE Network pomáhá při tvorbě mezinárodních partnerství institucí z různých oblastí, veřejné správy, financí a bank, různých poradenských agentur a univerzit, které pak spolupracují při transferu znalostí a zkušeností v souvislosti s tvorbou regionálních inovačních strategií. Na stránce 226 najde čtenář tabulku, která potěší každého prognostika. Představuje stručnou reflexi prognostických scénářů sociálního rozvoje Slovenska z roku 1993 z pozice sociální reality v roce 2005. Podle autorů dopadla tato „skůška predikcií a prognóz súčasnou sociálnou realitou... nad očakávanie. Nemožno povedať, že je totožná so súčasnou sociálnou realitou, ale je jej veľmi blízka.“

Zvýšení teoretického, praktického i politického zájmu o regionální problematiku je způsobeno především tím, že jak říkají autoři, „priestorové rozdiely a nerovnosti územných celkov vrátane regiónov majú ešte stále tendenciu narastania tak v rámci Slovenska, ako aj EÚ a prerastajú do neželateľnej priestorovej polarizácie.... čím sa oslabuje súdržnosť priestorových jednotiek.... Výrazným spôsobom sa prehĺbuje práve sociálny charakter regionálnych rozdielov.“ (str. 5). Je zřejmé, že regionální rozvoj slovenských regionů se odvíjí pod vlivem předtransformačního období stejně jako regionů českých. A stejně na Slovensku jako v Česku pod vlivem Evropské unie. Reflexe regionální situace z hlediska prostorové sociologie je v této knize komplexní a považují ji za ilustraci nezbytnosti společné práce sociologů a geografů při řešení výzkumných problémů regionální tematiky. Knihu lze doporučit také studentům, kteří regionální problematiku studují na různých univerzitách.

Než pojedete na Slovensko, přečtěte si tuto knížku. Lépe budete rozumět příhodám a událostem, které Vás budou na cestě potkávat.

Zdenka Vajdová

Vybrané publikace Nakladatelství Karolinum

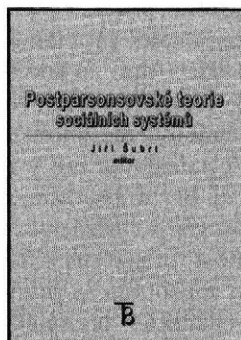

Šubrt, Jiří a kolektiv: Soudobá sociologie I. Teoretické koncepty a jejich autoři

Praha, Karolinum 2007, brož., 336 str., 1. vydání, cena 300 Kč.

Publikace mapuje významné teoretické trendy, jež ovlivňují charakter sociologie na počátku 21. století. Je určena studentům, kteří mají tuto problematiku ve svých studijních osnovách, i všem ostatním zájemcům z řad odborné i širší veřejnosti. Jednotlivé kapitoly referují o klíčových postavách soudobé sociologie, jakými jsou Immanuel Wallerstein, Zygmunt Bauman, Alvin Toffler, Niklas Luhmann, Richard Münch, Anthony Giddens, Manuel Castells, Ulrich Beck, Axel Honneth, Nancy Fraser, Amitai Etzioni. Teorie těchto autorů významným způsobem zasahují do aktuálních diskusí o povaze soudobého světa a mají často – nikoli však ve všech případech – i určité politické konotace.

ISBN 978-80-246-1275-1

Šubrt, Jiří (editor): Postparsonsové teorie sociálních systémů

Praha, Karolinum 2007, brož., 258 str., 1. vydání, cena 240 Kč.

Publikace je věnována přístupům, které v rámci soudobé sociologie rozvíjí systémová teorie. Představy o sociálních systémech prošly v dějinách sociologického myšlení několika fázemi. Počátky jsou spojeny s pojmem sociální organismus (H. Spencer) a s paradigmatem části a celku (E. Durkheim). V další fázi byla Talcottem Parsonsem vyzvednuta jako klíčová diference systému a okolí. V 70. letech 20. století přinesla výrazný posun koncepte autopoietických systémů Niklase Luhmanna. Soudobé postparsonsové teorie sociálních systémů hledají inspiraci v teorii complexity a chaosu, v oblasti nových médií, komunikačních sítí a soudobých technologií.

ISBN 978-80-246-1368-0

Šubrt, Jiří (editor): Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii

Praha, Karolinum 2006, brož., 246 str., 1. vydání, cena 220 Kč.

Talcott Parsons (1902–1979) je nepřehlédnutelnou postavou dějin světové sociologie 20. století, o jejíž významu a přínosu se již po několik desetiletí vedou spory. Zatímco pro jedny je Parsons tím, kdo zásadním způsobem pozvedl sociologickou teorii na kvalitativně novou úroveň, pro druhé je naopak tvůrcem spekulativních a na problematičtějších základech vykonstruovaných textů. Třetí skupina diskutujících soudí, že dílo Talcotta Parsonse je záležitostí historie a neobsahuje už nic, čím by mohlo soudobé sociální vědy oslovit. Autory, kteří se setkávají na stránkách sborníku, spojuje přesvědčení, že Parsonse ignorovat nelze; je pro ně myslitelem, který si i dnes zaslouží pozornost, sociologem, k jehož odkazu má cenu a smysl se vracet.

ISBN 80-246-1239-9

Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy v Praze, vzniklo v roce 1990. Vydává především učební texty, vědecké monografie, odborné časopisy a vědecké sborníky ze všech oborů, jež se na univerzitě pěstují. Veškerou knižní produkci **Nakladatelství Karolinum** lze získat v reprezentačním knihkupectví v Celetné ulici v Praze.

Kontakt: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3/5, 116 36 Praha 1,
IČ 00216208, DIČ CZ00216208